

УДК 81'373.612.2=512.161

Шулькевич О. С.

ЛІНГВОКУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА МЕТАФОР У ПРОМОВАХ ТУРЕЦЬКИХ ПОЛІТИКІВ

Статтю присвячено аналізу культурно-специфічних метафор у промовах турецьких політиків. Виконане на багатому мовному матеріалі дослідження доводить, що в турецьких метафорах тісно взаємодію демонструють турецька мова, культура, релігія, міфологія тощо.

Ключові слова: метафора, політичні промови, лінгвокультурологія, турецька культура.

Шулькевич Е. С. Лингвокультурная специфика метафор в речах турецких политиков. – Статья.

Статья посвящена анализу культурно-специфических метафор в речах турецких политиков. Выполненное на богатом языковом материале исследование доказывает, что в турецких метафорах тесное взаимодействие демонстрируют турецкий язык, культура, религия, мифология.

Ключевые слова: метафора, политические речи, лингвокультурология, турецкая культура.

Shulkevych O. S. Linguocultural specificity of metaphors in the speeches of Turkish politicians. – Article.

The article is devoted to the analysis of cultural-specific metaphors which were revealed in the speeches of Turkish politicians. The study which was carried out on the rich linguistic material proves that the Turkish language, Turkish culture, religion, mythology demonstrate their close interaction in Turkish metaphors.

Key words: metaphor, political speeches, linguoculturology, Turkish culture.

Сьогодні вітчизняні і зарубіжні вчені активно досліджують культурні фактори, що впливають на розвиток і функціонування мови. Проблема взаємозв'язку мови і культури стала ключовою для цілої низки напрямів сучасної лінгвістики: етнолінгвістики, психолінгвістики, соціолінгвістики, когнітивної лінгвістики, але найчастіше мовно-культурна взаємодія вивчається в ракурсі лінгвокультурології.

У сучасному мовознавстві в лінгвокультурному аспекті розглядають не тільки картину світу та основні її складники (концепти), а й окремі мовні засоби, серед яких важливе місце займає метафора. Роль метафори як засобу відображення національної культури в мові висвітлено у працях В.М. Телії [7], Є.Є. Юркова [8], В.А. Маслової [4], О.В. Стоянової [5] та інших мовознавців. Водночас у межах лінгвокультурної парадигми значно менше уваги приділено дослідженню політичної метафорики попри той беззаперечний факт, що мова політики – це невід'ємний складник мови всієї культури. Крім того, слід зазначити, що у вітчизняній тюркології тема метафори в турецькій лінгвокультурі та політичній комунікації позбавлена уваги вчених, що зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета дослідження полягає у визначенні лінгвокультурної специфіки метафор, які використовують турецькі політики. Для досягнення зазначеної мети передбачається виконання таких завдань, як виокремлення метафоричних одиниць у текстах політичних промов і встановлення їх значень у контексті турецької культури.

Основа лінгвокультурології як науки про взаємодію мови і культури була закладена ще за часів В. фон Гумбольдта. Його послідовники приділяли значну увагу вивченню культурних факторів, що впливають на розвиток мови, їх взаємозв'язок і взаємозалежність.

Серед сучасних лінгвістичних досліджень, присвячених визначенню лінгвокультурології як науки, ключове місце займають праці В.М. Телії, яка наголошувала: «Лінгвокультурологія вивчає живу комунікацію у взаємодії з мовою і менталітетом народу» [7, с. 216]. Тому в сучасному мовознавстві лінгвокультурний підхід ґрунтується на класичній ідеї взаємозв'язку мови, культури, мислення і свідомості, яка представлена в численних наукових концепціях.

Сьогодні в межах лінгвокультурології особливо увага прикута до вивчення процесів метафоризації, оскільки метафора вважається «важливим засобом збереження і передачі через покоління асоціацій, стереотипів й еталонів національно-культурних надбань» [8, с. 31]. Водночас слід наголосити, що метафорі відводиться вагоме місце в політичній культурі, яка є частиною загальної культури і культурної спадщини.

Згідно із твердженням Е.В. Будаєва політичну метафору в лінгвокультурному аспекті необхідно розглядати у двох вимірах: семантичному і прагматичному. У семантичному аспекті метафора постає «дзеркалом» культури, а у прагматичному – «інструментом» конструювання культурної ідентичності [2, с. 21]. Ми розглядатимемо метафори переважно в семантичному аспекті, де лінгвокультурний підхід допоможе нам виявити закономірності метафоричного моделювання картини світу в дискурсі турецької політики.

Метафоричне перенесення виникає не в абстрактному середовищі, а в конкретну епоху і в конкретній соціокультурній ситуації. Так, метафоричні словосполучення *Türklerin atası* (укр. «батько турків»), *ülkü Tanrımız* (укр. «наш ідеальний Бог»), *zafer kartalı* (укр. «переможний орел») одразу викликають у турків асоціації, пов'язані з легендарним турецьким реформатором Мустафою Кемалем Ататюрком, а дев'ятого президента

Туреччини Сулеймана Деміреля називали *barajlar kralı* (укр. «король гребель») за його сприяння будівництву гідроспоруд. Проте чи не найбільшу кількість метафоричних прізвиськ має чинний президент Туреччини Реджеп Таїп Ердоган, діяльність якого викликає у турків суперечливі реакції. Наприклад, через його свавільні рішення щодо використання проти мирного населення сльозогінного газу його прозвали *gaztan* (укр. «газмен», «газівник»), а в опозиційних колах Р. Ердогана називають *kuklacı* (укр. «лялькарь») за його вміння маніпулювати народними масами. Оскільки всі ці метафори мають конкретних референтів виключно в контексті турецької політики, можемо вважати їх культурно-специфічними.

Видатний американський лінгвіст Дж. Лакофф вважає, що «найбільш фундаментальні культурні цінності узгоджуються з метафоричною структурою основних понять певної культури» [10, с. 31]. Прикладами цього можуть слугувати поняття правителя в культурах Заходу і Сходу. Е.В. Будаєв стверджує: «Якщо на Заході глави держав часто порівнюються з капітанами і штурманами корабля, то метафори лідерства у східних культурах здебільшого пов'язані з мистецтвом верхової їзди» [2, с. 11]. Так, перший радник з економічних питань Туреччини Їгіт Булут в одній зі своїх промов сказав: *“Devlet bir attır, hükümet de binicisi”* – «Держава – це кінь, а уряд – її вершник». Застосовуючи такі порівняння, політик має на увазі, що уряд – це керівна і спрямовувальна сила, яка обирає для країни шлях руху й розвитку.

Наступний приклад метафори лідерства, в основі якої лежить порівняння влади з мистецтвом верхової їзди, знаходимо в інтерв'ю депутата Партії націоналістичного руху Корая Айдіна: *“HDP’de dizginleri elinde tutar. CHP koşum atı olarak önden yürüyor”* – «Народна демократична партія тримає віжки у своїх руках. А Республіканська народна партія йде попереду, як ломовий кінь». Тут метафоричне словосполучення *dizginleri elinde tutmak* (укр. «тримати віжки у своїх руках») вжито у значенні «управляти», «керувати», а метафора *koşum atı* (укр. «ломовий кінь») має значення «надмірно важка робота». Необхідно також зазначити, що метафори влади, пов'язані з верховою їздою, відіграють панівну роль у турецькому політичному дискурсі й дискурсі культури турецького етносу. Це пояснюється тим, що воїни, яким щастило майстерно опанувати мистецтво верхової їзди, високо цінувались ще за часів Османської імперії, де молоді рекрути щодня наполегливо намагались оволодіти цим мистецтвом, а турецькі султани дарували європейським правителям дорогих арабських скакунів як вияв заможності, вдячності й поваги.

Для мусульманських країн релігія й віра в існування Аллаха завжди мали велике культове

значення. Тому релігія – це невід'ємний складник культури турецького народу, а важливою рисою культурної і суспільно-політичної сфери Туреччини є часте використання висловів релігійного змісту, серед яких чільне місце займає метафора.

На думку Т.В. Таратиної, «релігійна метафорична модель часто характеризується позитивною емотивністю. Це пов'язано з позитивним ставленням більшості авторів до сфери-джерела» [6, с. 157]. У процесі дослідження ми з'ясували, що не завжди релігійні метафори в контексті турецької політики мають позитивні значення.

Згідно зі священним Кораном єдиним і всемогутнім творцем усього живого є Аллах. У більшості країн Сходу вважається, що державний лідер закриває своїх підданих благодатною тінню [1, с. 155]. Так, прибічниця президента Р. Ердогана Бейхан Демірджі сказала: *“Recep Tayyip Erdoğan Allah’ın yeryüzündeki gölgesidir”* – «Реджеп Таїп Ердоган – це тінь Аллаха на землі». Тут метафора, заснована на порівнянні президента з Аллахом, створює позитивні конотації, адже таке порівняння символізує всемогутність політика, якою наділений усевишній.

Одним із центральних положень догматики ісламу вважається вчення про божественне одкровення через пророків. Через своїх посланців Аллах відкриває людям свої таїнства, спрямовуючи їх на істинний шлях, що веде до спасіння в раю [1, с. 160]. Функціями пророка наділяє президента Р. Ердогана його однопартієць Ісмаїль Хакки Есер: *“Biz Cumhurbaşkanımızın aşağıyız. Cumhurbaşkanımız bizim ikinci peygamberimiz”* – «Ми – піддані нашого президента. Наш президент – це наш другий пророк».

Досвіту духів у мусульман, крім янголів, входять і демони (шайтани), головним із яких вважається грішний демон Ібліс (сатана, диявол) [1, с. 162]. Оскільки демонічні істоти асоціюються зі злом, зрадою, підступністю, метафори, пов'язані з ними, мають негативні конотації. Наприклад, голова Партії націоналістичного руху Девлет Бахчелі, говорячи про опозиціонера Фетхуллуха Гюлена, зауважив: *“İblis’e ruhunu satan vaizdir o”* – «Він – проповідник, який продав душу дияволу».

Поряд із релігією істотний вплив на мову чинить міфологія як невід'ємна частина будь-якої культури. На думку Л.В. Калашнікової, «міф і мова тісно переплітаються одне з одним, оскільки їм притаманна спільна концептуальна форма – метафоричне мислення» [3, с. 96]. Ми, зокрема, вбачаємо єдність метафори й міфу в інтуїтивному баченні спорідненості між різними явищами та об'єктами, а також у багатозначності, що потребує не так розуміння, як тлумачення.

Міфологія у світогляді турків займає другорядне місце, на відміну від релігійних вірувань, проте деякі міфологічні уявлення збереглися й до сьо-

годні, зокрема ті, що пов'язані зі світом тварин. Наприклад, в українській культурі слово «вовк» здебільшого має значення «самотній», «голодний», «жорстокий» тощо, тоді як у турецькій міфології вовк – це священна тварина, оскільки ще давні тюрки пов'язували походження свого роду з родом вовків. Витоки цієї ідеї знаходимо в міфі про Бозкурта (тур. «Boz Kurt»), або Сірого Вовка – вожака, який врятував тюркський народ від знищення й вивів його з безводних пустель до родючих земель [11]. Тому в турків слово «вовк» і пов'язані з ним метафори викликають позитивні асоціації, наприклад, «доброзичливий, лагідний, сміливий, сильний» тощо.

Часте використання метафор зі словом «вовк» характерне не лише для дискурсу турецької культури, а й для політичного дискурсу. Так, члени Народно-республіканської партії, яка пропагує політичні ідеї Ататюрка, вважають його вожаком турецького народу: *“Bozkurt Atatürk yeni bir devlet kurmuş. O bir Türk milliyetçisidir. O bir Bozkurt”* – «Сірий Вовк Ататюрк заснував нову державу. Він – турецький націоналіст. Він – Бозкурт (вожак)».

Зображення вовка на емблемі Партії націоналістичного руху Туреччини також актуалізує міфологічне значення лексеми: предок тюркського народу, символ тюркського націоналізму. А лідер партії Девлет Бахчелі називає своїх прибічників *“bozkurtlar”* (укр. «сірі вовки»), наділяючи їх такими рисами, як самовідданість, вірність, мужність: *“Türkiye’yi yıkmanın adı barış ise biz barışa karşıyız. Hepsiyle bozkurt gibi savaşıyoruz”* – «Якщо знищення Туреччини називається миром, то ми проти такого миру. Ми боротимемося з усіма, як сірі вовки».

У контексті політики метафора зі словом «вовк» може мати й негативне значення, особливо у сполученні зі словом *“aç”* (укр. «голодний»), що символізує жадібність, ворожість тощо: *“Terör örgütleri aç kurt gibi İran’a saldırıyor”* – «Терористичні організації нападають на Іран, як голодні вовки».

Водночас необхідно зазначити, що в турецькій міфології поширені вірування, пов'язані з такими елементами природи, як *“rüzgar”* (укр. «вітер») і *“taş”* (укр. «камінь»). Так, згідно з одним із таких вірувань «бог-вітер» (тур. *“Yel Ata”*, *“Rüzgar Tanrısı”*) міг переносити живих істот і предмети з одного місця в інше [11]. Тому в турецькій лінгвокультурі «вітер» символізує насамперед швидкість, що яскраво відображено в метафоричному словосполученні *“rüzgar gibi”* (букв. «як вітер»), тобто «миттєво, швидко». Прикладом цього може слугувати цитата колишнього прем'єр-міністра Туреччини Ахмета Давутоглу: *“Karşımıza gelenleri rüzgar gibi geçeceğiz. Bu ülkenin her insanının canı da hukuku da bize emanet”* – «Ми миттєво подолаємо всіх, хто стане на нашому шляху. Ми несемо

відповідальність за життя людей і закони у цій країні».

З іншого боку, «вітер – це явище, пов'язане з нечистою силою, що таємно пробирається у глибини, куди не проникає сонячне світло» [9, с. 300]. Тому метафори зі словом *“rüzgar”* (укр. «вітер») у контексті турецької політики можуть символізувати напругу, боротьбу, протиріччя тощо: *“AK Parti ile MHP arasında 'Başkanlık' düzenlemesinde sert rüzgar esiyor”* – «Між Партією справедливості та розвитку і Партією націоналістичного руху зростає напруга (букв. «дме сильний вітер»), пов'язана з вирішенням питання про президентство».

Міфологічне підґрунтя мають і деякі метафори зі словом *“taş”* (укр. «камінь»). Так, турецький історик О. Бахаєддін пише, що «згідно з давніми турецькими міфологічними віруваннями повертатися спиною до гірського духу заборонено. Якщо хтось нехтував цим правилом, він був перетворений на камінь» [9, с. 302]. Тому часто метафори, пов'язані зі словом «камінь» (тур. *“taş”*), у політичній комунікації мають негативні значення. Наприклад, один із депутатів Партії націоналістичного руху Туреччини, виступивши проти масової забудови Стамбула, сказав: *“Taayip Erdoğan'ın kurucusu olduğu AKP'nin 14 yıllık yönetiminde tüm İstanbul taşla döndü”* – «За 14 років правління Партії справедливості та розвитку, яку очолює Таїп Ердоган, Стамбул перетворився на суцільний камінь». Тут метафоричне словосполучення *“taşla dönmek”* (укр. «перетворюватись на камінь») було свідомо вжите політиком, щоб наголосити на негативних наслідках забудови міста й підкреслити цим невдалу політику партії президента Р. Ердогана.

Як і в багатьох інших лінгвокультурах, у турецькій лінгвокультурі слово *“taş”* (укр. «камінь») може використовуватися для позначення перешкоди, що загороджує шлях, заважає рухатись далі: *“Yapılan tüm faaliyetler, seçim öncesi önümüze taş koymak içindir”* – «Усі дії були вчинені з метою завадити (букв. «ставити камінь») нам перед виборами».

У рамках турецької політики негативними відтінками значень характеризується словосполучення *“taş atmak”* (укр. «кидати в когось каміння»), тобто «ганьбити кого-небудь, обвинувачувати, засуджувати» тощо: *“Erdoğan, konuşmasında CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu'na da taş attı”* – «У своїй промові Ердоган засуджував (букв. «закидав камінням») лідера Республіканської народної партії Кемалю Киличдароглу».

Твердість каміння часто асоціюється із втраченою сердечністю, виступаючи символом жорстокості й безсердечності. Так, словосполучення *“taş kalpli”* (букв. «з кам'яним серцем») має значення «безжальна, жорстока людина». Наприклад, президент Р. Ердоган, критикуючи полі-

тику курдської Партії миру і демократії, сказав: *“BDP’lilerin kameralar önünde pervasızca kahkaha atmaları bunların ne denli ruhsuz taş kalpli iki yüzlü olduklarının ispatıdır”* – «Безглуздий сміх членів Партії миру й демократії перед камерами – це доказ того, наскільки вони бездушні, безжальні (букв. «з кам’яним серцем») й нещирі». Схожий приклад знаходимо й у промові колишнього представника Туреччини в ООН Огуза Деміральпа, який на одному із з’їздів Ради Безпеки заявив: *“Raporu okuduğumda, kendimi İsrail’in göğsünde bir kalp mi yoksa bir taş mı taşıdığını sormaktan alıkoymadım”* – «Коли я прочитав звіт, я запитував себе, чи є у грудях ізраїльських лідерів серце, чи там лише камінь».

Деякі метафоричні словосполучення зі словом *“taş”* (укр. «камінь») можуть мати й позитивні конотації, наприклад, *“temel taşı”* (букв. «камінь для фундаменту»), що вживається у значенні «наріж-

ний камінь, основа». Так, у промові президента Р. Ердогана знаходимо такі приклади: *“Muhtarlar demokrasinin temel taşlarıdır”* – «Сільські старости – це основа (букв. «камінь для фундаменту») демократії»; *“Hem parti hem de hükümet olarak aileyi toplumun temel taşı olarak gördük”* – «Ми як партія і як уряд вважаємо, що родина – це наріжний камінь суспільства».

Проаналізований фактичний матеріал дає всі підстави стверджувати, що метафора міцно закріпилася в турецькому лінгвокультурному просторі. Метафори, якими користуються турецькі політики, можуть бути не лише засобами стилістичного увиразнення, а й можуть відбивати елементи культури, релігійного і міфологічного світоглядів турецького народу. Перспективи майбутніх розвідок вбачаємо у подальшому аналізі метафор у промовах турецьких політиків з акцентом на їх культурній специфіці.

Література

1. Борунков Ю.Ф. Ислам / Ю.Ф. Борунков, И.Н. Яблоков, М.П. Новиков // Основы религиоведения / под ред. И.Н. Яблокова. – 4-е изд. перераб. и допол. – М. : Высшая школа, 2005. – 508 с.
2. Будаев Э.В. Политическая метафорология: ракурсы сопоставительного анализа / Э.В. Будаев // Политическая лингвистика. – 2010. – № 1 (31). – С. 9–23.
3. Калашникова Л.В. Метафора и миф. Метафорическое мышление / Л.В. Калашникова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2009. – № 1 (3). – С. 96–98.
4. Маслова В.А. Лингвокультурология : [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений] / В.А. Маслова. – М. : Академия, 2001. – 208 с.
5. Стоянова Е.В. Метафора сквозь призму лингвокультурной ситуации / Е.В. Стоянова. – Шумен : УИ «Епископ Константин Преславски», 2013. – 276 с.
6. Таратынова Т.В. Метафора религии в нарративе выборов президента США-2008 (на примере немецких СМИ) / Т.В. Таратынова // Политическая лингвистика. – 2011. – Вып. 4 (38). – С. 157–162.
7. Телия В.Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира / В.Н. Телия // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – М. : Наука, 1988. – С. 74–98.
8. Юрков Е.Е. Метафора в аспекте лингвокультурологии : автореф. дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Е.Е. Юрков. – СПб., 2012. – 55 с.
9. Bahaeddin Ö. Türk Mitolojisi Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar / Ö. Bahaeddin. – Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2010. – 302 s.
10. Lakoff G. The contemporary theory of metaphor / G. Lakoff // Metaphor and thought. – Cambridge : Cambridge University Press, 1992. – P. 202–251.
11. Ünal O. Altan Deliorman’da Türk milliyetçiliği ve Türkçülük algısı / O. Ünal [Elektronik kaynak]. – Erişim : http://devlet.com.tr/makaleler/y124-ALTAN_DELIORMANDA_TURK_MILLIYETCILIGI_VE_TURKCU_LUK_ALGISI_2.html.